

VAŽENJE PRAVNIH NORMI SA POSEBNIM OSVRTOM NA KELZENOVU OPŠTU TEORIJU PRAVA

VALIDITY OF LEGAL NORMS WITH SPECIAL REFERENCE TO KELSEN'S GENERAL THEORY OF LAW

Pajić Šavija Sandra | Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd, Srbija | sandra.savija@vspep.edu.rs

JEL klasifikacija: K10

DOI: 10.5937/trendpos2302080P

UDK: 340.132

340.12

COBISS.SR-ID 131189513

Sažetak

Pod pojmom važenja pravnih normi se uobičajeno podrazumijeva obaveznost pravnih normi za subjekte čije je ponašanje regulisano pravnom normom. U pravnoj teoriji se pojam važenja prava upotrebljava u različitom smislu. Kelzenova ideja važenja prava proizlazi iz njegove tzv. teorije stepenovanja prema kojoj svaka pravna norma važi na osnovu neposredno više pravne norme, dok je na čelu hijerarhije ustav kao najviša pravna norma, a koja svoje važenje bazira na pretpostavljenoj normi. Prema Kelzenu pravna norma svoje važenje, odnosno obaveznost ne crpi iz sadržine nego iz forme. U tom smislu, pravne norme važe jer su idealno obavezne, bez obzira na činjenicu da li su subjekti upoznati sa njima i njihovom sadržinom. Kelzen poseban akcenat stavlja na razlikovanje važenje prava od efikasnosti prava. Dok važenje prava znači da su pravne norme obavezne, odnosno da subjekti treba da se ponašaju na način koji je opisan u samoj normi, efikasnost prava znači da se adresati stvarno ponašaju na način koji je propisan pravnom normom. Međutim, iako Kelzen odvaja važenje i efikasnost pravne norme on ipak smatra da između važenja i efikasnosti postoji veza jer se samo djelotvorna norma smatra važećom.

Abstract

The term validity of legal norms usually means the obligation of legal norms for entities whose behavior is regulated by a legal norm. In legal theory, the concept of validity of law is used in a different sense. Kelzen's idea of the validity of law stems from his so-called gradation theory according to which each legal norm is valid on the basis of an immediately higher legal norm, while at the head of the hierarchy is the constitution as the highest legal norm, which bases its validity on the assumed norm. According to Kelzen, a legal norm derives its validity, that is, its obligation, not from its content but from its form. In this sense, legal norms are valid because they are ideally obligatory, regardless of the fact whether subjects are familiar with them and their content. Kelzen puts special emphasis on distinguishing the validity of law from the efficacy of law. While the validity of law means that legal norms are mandatory, that is, that subjects should behave in the manner described in the norm itself, the effectiveness of law means that the addressees actually behave in the manner prescribed by the legal norm. However, although Kelsen separates the validity and effectiveness of a legal norm, he still believes that there is a connection between validity and effectiveness because only an effective norm is considered valid.

Ključne riječi: važenje prava, hijerarhija pravnih normi, efikasnost pravne norme, osnovna norma, efikasnost pravne norme.

Key words: legal validity, effectiveness of legal norms, basic norm, effectiveness of legal norms.

Uvod

Pod pojmom važenja pravnih normi podrazumijevamo samo postojanje pravne norme kao takve, odnosno njenu obaveznost za subjekte čije ponašanje je regulisano pravnom normom. U tom smislu, važenje pravne norme znači da su pravne norme obavezujuće. Norma koja se odnosi na ponašanje nekog čoveka „važi“, znači da je obavezna, da taj čovek treba da se ponaša na način koji je određen u toj normi [1]. Važenje pravne norme podrazumijeva stvarnu vezanost adresata sadržinom pravne norme u određenom vremenu i prostoru [2]. Ukoliko pođemo od pretpostavke da pravna norma sadrži dva alternativno postavljena pravila ponašanja, dispoziciju (primarno pravilo) i sankciju (sekundarno pravilo), postavlja se pitanje da li pravna norma obavezujuću snagu crpi iz sankcije ili iz samog sadržaja, nezavisno od propisane sankcije. Prema mišljenju R. Lukića, pravna norma ima obavezujuću snagu samo u slučaju kada se adresati ponašaju po njoj zbog njenog sadržaja, koji je vrijednost, dok se u slučajevima kada se po normi ponašamo zbog straha od sankcije, ne možemo govoriti o obavezujućoj snazi nego samo o običnoj snazi pravne norme [3].

Važenje pravne norme treba razlikovati od same primjene prava koja se u najširem smislu ogleda u pretvaranju prava u stvarnost, odnosno njegovom ostvarivanju [4]. Važenje pravne norme je ipak preduslov primjene prava s obzirom da u procesu primjene pravne norme važan zadatak predstavlja utvrđivanje autentičnog teksta pravne norme i njenog važenja [5]. Već smo vidjeli da se samo važenje pravne norme ograničava na njenu obavezujuću snagu, dok s druge strane, primjena pravne norme podrazumijeva ponašanje pravnih adresata po pravnim normama, bilo da se radi o ponašanju po primarnom pravilu, odnosno dispoziciji (dobrovoljna primjena prava), ili pak ponašanje po sekundarnom pravilu, odnosno sankciji (prinudna primjena prava).

U pravnoj teoriji se sam pojam važenja prava upotrijebjava u više značenja. Tako možemo govoriti o sistematskom, vremenskom i prostornom važenju prava. Takođe, u pravnoj teoriji se razlikuje i pravno, faktičko i moralno važenje pravne norme. Pravno važenje pravne norme znači da neka norma važi zato što je ustanovljena od strane države, te podrazumijeva i mogućnost prinudne primjene, dok faktičko važenje podrazumijeva da se norma u stvarnosti primjenjuje odnosno da se adresati zaista i ponašaju po njoj. Za razliku od pravnog važenja koje može biti i iznuđeno, moralno važenje znači pak ponašanje subjekata po nekoj normi dobrovoljno, odnosno zbog moralnog uvjerenja da je norma pravedna i moralno prihvatljiva. Efikasnost pravnog poretka upravo se ogleda u postojanju simbioze pravnog, faktičkog i moralnog važenja, s obzirom da pravno važenje i nema smisao ukoliko se pravna norma faktički ne ostvaruje, dok je isto tako bitno da se obezbijedi moralna prihvatljivost pravnih normi. U pravnoj teoriji se često sam pojam važenja prava odnosno pravne norme upotrebljava i u smislu djelotvornosti pravne norme. U tom smislu pod važenjem pravne norme se podrazumijeva efikasnost ili učinkovitost pravne norme, te se pojam važenja pravne norme ograničava samo na pravne norme koje su djelotvorne.

Pojam i vrste prava

Već smo vidjeli da se pojam važenja prava upotrebljava u različitim značenjima. Tako Kelzen prije svega ističe materijalnu i personalnu sferu važenja pravnih normi, u smislu da se normom prije svega propisuju subjekti na koje se norma odnosi, kao i sadržina samog ponašanja, činjenja ili nečinjenja, koje se normom propisuje. Međutim, u pravnoj teoriji se pojam važenja prava mnogo češće upotrebljava u smislu vremenskog i prostornog važenja, te se u tom pogledu govori o važenju pravnih normi u vremenu i prostoru. Kada je riječ o vremenskom važenju pravne norme odnosno prava, tu se obično misli na sam početak važenja pravne norme, ali i njen kraj odnosno prestanak važenja. Prema tome, sa aspekta vremenskog važenja pravne norme bitno je odrediti kako momenat kada pravna norma počinje da važi, tako i momenat kada pravna norma prestaje da važi. Posmatran u cjelini, pravni poredak počinje da

važi odnosno ima obavezujuću snagu samim time što je efikasan, odnosno svoje važenje crpi iz svoje efikasnosti, koje se opet ogleda u činjenici da je sam pravni poredak obezbijedio svoju izvršnost odnosno primjenu. Momenat važenja opšte pravne norme jeste u stvari trenutak kada pravna norma stupa na snagu. Trenutak stupanja na snagu odnosno početak važenja pravne norme jeste onaj trenutak od kog su svi subjekti na koje se ta pravna norma odnosi dužni ponašati po njoj. Sam početak važenja pravne norme obično nije teško odrediti budući da normotvorac najčešće u samoj normi propisuje i početak njenog važenja, odnosno njenog stupanja na snagu. Uobičajeno se, u cilju pravne sigurnosti, ostavlja vremenski rok od momenta donošenja pravne norme do momenta početka važenja pravne norme, tzv. *vacatio legis*, ali se izuzetno samom pravnom normom može kao početak važenja odrediti i sam momenat donošenja te norme, ukoliko to zahtijevaju razlozi hitnosti, efikasnosti i slično. Uobičajeno je da *vacatio legis* traje sedam dana, odnosno da se samom normom propisuje da stupa osmog dana od dana objavljivanja, a izuzetno pomenuti rok se može skratiti ili produžiti. Izvjesno je da će normotvorac propisati duži rok ukoliko se pravnom normom unose određene promjene u sam pravni poredak. Po pravilu, pravne norme se objavljuju u službenim glasnicima sa namjerom da se adresati, kako građani tako i državni organi, upoznaju sa njihovom sadržinom. Nakon isteka roka koji se kao što smo vidjeli uobičajeno određuje samom normom, nijedan pravni subjekt ne može izbjeći odgovornost za eventualno kršenje pravne norme jer je pretpostavka da su svi pravni subjekti imali mogućnost da se upoznaju sa pravnom normom do momenta njenog stupanja na snagu. Za razliku od početka važenja pravne norme koji obično određuje sam normotvorac, mnogo teže je odrediti trenutak kada pravna norma prestaje da važi. Način, odnosno momenat prestanka važenja pravnih normi je različit, u zavisnosti od toga o kojoj vrsti pravnih normi je riječ. U tom smislu, različito je važenje безусловnih i uslovnih pravnih normi. Za razliku od безусловnih pravnih normi koje se odnose na neku već postojeću situaciju i čije važenje prestaje samom primjenom na konkretnu situaciju, uslovne pravne norme su najčešće ujedno i opšte norme koje se odnose na neodređen broj slučajeva i kao takve stvorene su da traju. Načini prestanka važenja opšte pravne norme mogu biti različiti. Tako opšte pravne norme mogu prestati da važe kada prestane da postoji društveni odnos odnosno situacija koja je regulisana pravnom normom. To praktično znači da je pravna norma izgubila svrhu zbog koje je stvorena. Pravne norme takođe mogu biti ukinute, izričito ili prećutno. Izričito ukidanje pravne norme podrazumijeva određivanje datuma ili roka po čijem isteku pravna norma prestaje da važi. Moguće je da pravna norma bude donijeta na određeno vrijeme, te u tom slučaju pravna norma prestaje da važi istekom tog vremena. S druge strane, prećutno ukidanje pravne norme znači da pravna norma prestaje da važi kada bude ukinuta novom pravnom normom koja mora biti iste ili veće pravne snage od pravne norme koja se ukida i čija je sadržina različita. U tom pogledu važi pravilo *lex posterior derogat lex priori*, odnosno da kasnija norma ukida raniju normu. Takođe, po pravilu posebna norma ukida opštu normu, *lex specialis derogat legi generali*. U vezi sa vremenskim važenjem pravnih normi jeste i pitanje povratne snage pravne norme. Po pravilu, pravne norme važe za budućnost, odnosno od momenta stupanja na snagu adresati su dužni da se ponašaju po pravnoj normi. Najraniji momenat stupanja na snagu jeste sam momenat donošenja odnosno usvajanja. Upravo razlozi pravne sigurnosti nalažu da pravna norma može važiti samo za buduća ponašanja. Međutim, izuzetno, može se propisati da pravna norma stupa na snagu prije nego što bude usvojena i takva situacija se naziva povratnom ili retroaktivnom snagom pravne norme. Povratna snaga pravne norme nije dopuštena u krivičnom pravu izuzev kada je novi krivični zakon blaži za učinioca krivičnog djela. Imajući u vidu da povratna snaga pravnih normi narušava načelo pravne sigurnosti to se u pravu vrlo rijetko koristi. Međutim prema Kelzenu između retroaktivne primjene pravne norme i principa *ignorantia legis nocet*, odnosno pretpostavke da je svako morao biti upoznat sa važećom pravnom normom, i ne postoji naročita razlika. U tom smislu, on smatra da u pogledu mogućnosti ili nemogućnosti da se saznaju pravni propisi nema bitne razlike između jednog retroaktivnog zakona i mnogobrojnih slučajeva u kojima pojedinci ne poznaju, i ne mogu da poznaju neretroaktivan zakon koji se ima primjenjivati na njih [6].

Pravne norme po pravilu važe na određenom prostoru. Pravni poredak jedne države važi isključivo na teritoriji te države, a svi subjekti koji žive na teritoriji te države dužni su da se ponašaju po pravnim normama te države. To je načelo teritorijalnog važenja prava. Za razliku od principa teritorijalnog važenja prava ranije je važio princip personalnog važenja prava, a to znači da je svako lice bilo dužno da se ponaša po pravnim normama svoje države, bez obzira na čijoj teritoriji se nalazi. Iako je danas prihvaćeno načelo teritorijalnog važenja pravnih normi, postoje i određeni izuzeci. Ti izuzeci su posebno izraženi u oblasti međunarodnog privatnog prava, odnosno u građanskopravnim odnosima sa inostranim elementima koji se mogu ogledati u subjektima, objektima ili pak u pravima i obavezama. Izuzetak od teritorijalnog važenja prava predstavljaju i eksteritorijalna područja, odnosno diplomatska i konzularna predstavništva, u pogledu kojih se primjenjuju pravne norme one države kojoj pripadaju bez obzira što se nalaze na teritoriji druge države.

Pored toga što važenje prava ima svoju vremensku i prostornu dimenziju može se govoriti i o sistematskom važenju pravne norme u smislu pripadnosti određenom sistemu prava. Pod sistematskim važenjem prava se podrazumijeva samo postojanje pravne norme koja je dio sistema prava koji je i sam važeći. Sistem prava se uobičajeno određuje kao skup međusobno usklađenih i hijerarhijski povezanih pravnih normi koje važe u jednoj državi. Hijerarhijski odnos pravnih normi u sistemu prava podrazumijeva da se važenje svake pravne norme zasniva na nekoj višoj pravnoj normi kojom se propisuje način njenog donošenja, odnosno i sama ta norma propisuje postupak donošenja nižih pravnih normi u sistemu prava. Sve norme čije se važenje može svesti na jednu te istu osnovnu normu čine jedan sistem normi, jedan normativni poredak. U tom smislu, H. Kelzen ističe da osnov važenja neke norme nikada ne može biti neka činjenica, nego je to uvijek neka druga, po pravilu neposredno viša pravna norma, odnosno samo važenje neke druge norme. On ističe da traganje za osnovom važenja pravne norme ne može ići u nedogled te da se mora završiti na jednoj normi koja je najviša u pravnom poretku, a to je osnovna norma. To znači da jedino osnovna norma ne crpi važenje iz neke druge norme nego je ona kao takva pretpostavljena kao najviša norma. Prema tome, kada govorimo o sistematskom važenju pravne norme, pod važenjem prava se smatra da pravna norma važi ako je dio pravnog sistema koji je efikasan, odnosno koji je zasnovan na načelu hijerarhije, na vrhu sa ustavom kao najvišim pravnim aktom. To znači da je za pojam važenja pravne norme bitno da je i sama norma dio pravnog sistema u kojem je prije svega obezbijeđena djelotvornost najviših pravnih normi. Prema tome, pravna norma važi ako je dio pravnog sistema koji je i sam efikasan. Međutim, sama pripadnost efikasnom pravnom sistemu je samo preduslov važenja pravne norme. Naime, da bi osigurala važenje, pravna norma mora i sama biti u skladu sa višim pravnim normama, a to znači mora biti stvorena od strane organa i po postupku koji je propisan neposredno višom pravnom normom. U tom smislu hijerarhijski odnos pravnih normi proizlazi prije svega iz normi koje su sadržane u ustavu, kao i zakonima kojima se reguliše postupak stvaranja pravnih normi i njihovi međusobni odnosi [7].

Važenje pravnih normi u Kelzenovoj opštoj teoriji prava

Polazna tačka Kelzenove teorije važenja pravne norme ogleda se u razlikovanju forme i sadržine pravne norme, te da svoju obaveznost pravna norma ne crpi iz sadržine nego iz forme. On smatra da pravne norme ne važe zato što one same ili osnovna norma imaju sadržinu čija je obavezna snaga očigledna sama po sebi. One ne važe zbog svoje unutrašnje privlačnosti, odnosno zato što su stvorene prema određenom pravilu. To znači da važenje tj. obaveznost pravne norme zavisi od donosioca i načina na koji je pravna norma stvorena, a ne od sadržine. U tom smislu, pravna norma važi sve dok ne bude ukinuta nekom drugom normom. Prema tome, Kelzen u prvi plan ističe važenje pravne norme u smislu sistematskog važenja. Kelzen pravi jasnu razliku između stvarnosti, onoga što jeste i prava, onoga što treba da bude. Pravo po Kelzenu pripada svijetu trebanja, a ne onoga što jeste. To znači da, pravne norme važe, tj. obavezuju bez obzira na svijet onoga što jeste i svoju obavezujuću snagu crpe iz same sebe.

Tako Kelzen ističe da reći da neka norma „važi“ za određeno lice ne znači reći da određeno lice ili određena lica „hoće“ da se druga lica ponašaju na određen način, jer norma važi isto tako i ako takva volja ne postoji. Reći da neka norma važi za određena lica ne znači reći da se ta lica stvarno ponašaju na određen način, jer norma važi za ta lica čak i ako se ona ne ponašaju na način koji je propisan normom. U tom smislu, pravne norme važe jer su idealno obavezne bez obzira na činjenicu da li su subjekti upoznati sa njima i njihovom sadržinom, odnosno bez obzira da li znaju za njih ili ne. Prema Kelzenu pod važenjem pravne norme se podrazumijeva specifično postojanje normi. Prema tome, bitno je razlikovanje važenje prava od efikasnosti prava. Dok važenje prava znači da su pravne norme obavezne, odnosno da subjekti treba da se ponašaju na način koji je opisan u samoj normi, efikasnost prava znači da se adresati stvarno ponašaju na način koji je propisan pravnom normom, odnosno da se pravne norme zaista i primjenjuju. Za Kelzena se važenje i efikasnost pravne norme odnose na potpuno različite pojave. Pravo kao važeća zasniva se u postavci da ljudi treba da se ponašaju. S druge strane, efikasnost prava sastoji se u činjenici da se ponašaju na takav način. Postavka koja se tiče efikasnosti prava shvaćene na ovaj način je postavka o stvarnom ponašanju. Važenje pravne norme pripada onome što treba da bude, dok efikasnost pripada onome što jeste. Prema tome, Kelzen jasno pravi razliku između važenja i djelotvornosti odnosno efikasnosti pravne norme. U pravnoj teoriji se pod efikasnošću pravne norme uobičajeno podrazumijeva da se građani ponašaju po pravnoj normi [8]. Postoje i shvatanja da je uslov efikasnosti pravne norme da je obezbijedena njihova primjena od strane organa primjene. Prema Kelzenu uslov efikasnosti pravne norme jeste kako primjena od strane organa primjene, tako i ponašanje po pravnoj normi od strane građana. Kelzen važenje norme označava kao trebovanje, a ne bivstvovanje. Međutim, između važenja i djelotvornosti može postojati izvesna povezanost. Iako je po Kelzenu osnov važenja pravne norme uvijek druga, po pravilu neposredno viša pravna norma, a ne činjenica, ipak da bi se norma smatrala objektivno važećom sama norma treba da propisuje ljudsko ponašanje koje odgovara stvarnosti. Prema tome, uslov važenja pravne norme jeste minimum njene djelotvornosti. Odnos važenja i djelotvornosti pravne norme jeste samo poseban slučaj odnosa između trebanja pravne norme i bivstvovanja odnosno stvarnosti. U tom smislu, Kelzen ističe da se pravna norma koja se nikada ne primjenjuje i ne može smatrati važećom. Kao što je besmisleno pravnom normom regulisati ponašanje za koje se unaprijed zna da se mora nužno dogoditi, tako je, ističe Kelzen, besmisleno propisivati neko ponašanje koje je suprotno stvarnosti i prirodnim zakonima. Kelzen dalje ističe, da između važenja i djelotvornosti pravne norme nužno postoji i vremenski raskorak, budući da pravna norma važi i prije nego što postane efikasna, odnosno prije nego što se počne primjenjivati. Međutim, nedjelotvornost pravne norme tj. neprimjenjivanje pravne norme nužno se odražava i na njeno važenje budući da pravna norma koja nije djelotvorna i koja se ne primjenjuje nužno prestaje biti važeća. Onda kada ustav, a samim time i cjelokupan pravni poredak koji počiva na tom ustavu, postane nedjelotvoran, pravni poredak u cjelini i pravne norme pojedinačno prestaju da važe. Prema tome, djelotvornost pravne norme je ne samo uslov početka važenja pravne norme nego i uslov prestanka važenja pravne norme. Kelzen razlikuje dvije faze važenja prava, a to je uslovno i potpuno važenje pravne norme. O uslovnom važenju pravne norme Kelzen govori u smislu samog postojanja pravne norme, dok potpuno važenje prava nastupa kada nastupi mogućnost bilo ponašanja po pravnoj normi ili pak njenog kršenja. Prema tome, izvodi se zaključak da su potpuno važeće samo pojedinačne kategoričke norme od trenutka kada su ustanovljene, a da su sve ostale vrste normi potpuno važeće od trenutka donošenja potrebne pojedinačne kategoričke norme [9]. U tom smislu, opšte pravne norme su samo uslovno važeće s obzirom da se opšte pravne norme najčešće ne primjenjuju neposredno nego posredstvom pojedinačnih pravnih normi koje se donose na osnovu opšte pravne norme.

Kelzenova ideja važenja prava proizlazi iz njegove tzv. teorije stepenovanja prema kojoj svaka pravna norma važi na osnovu neposredno više pravne norme, dok je na čelu hijerarhije ustav kao najviša pravna norma, a koja svoje važenje bazira na tzv. pranormi, odnosno

pretpostavljenoj normi. Prema Kelzenu, osnov važenja pravne norme može biti samo vađenje druge norme. Norma čije vađenje ne proizilazi iz neke druge norme Kelzen naziva osnovnom normom, dok sve norme čije vađenje proizilazi iz osnovne norme čine pravni poredak. Budući da norme pripadaju svijetu onoga što treba da bude norma je važeća ukoliko pripada važećem sistemu pravnih normi odnosno pravnom poretku i ako se može izvesti iz osnovne norme čije se vađenje pretpostavlja. Prema tome, osnov važenja pravne norme jeste pretpostavka, odnosno norma za koju se pretpostavlja da je važeća tj. osnovna norma. Za razliku od svih normi koje čine jedinstven pravni poredak i čije se vađenje izvodi iz neposredno više pravne norme, osnovna norma ne važi zato što proizilazi iz neposredno više pravne norme nego zato što se njeno vađenje pretpostavlja.

Zaključak

Pitanje vađenja pravnih normi ima posebnu važnost u pravnoj teoriji zbog činjenice da vađenje pravne norme predstavlja jedan od preduslova za primjenu pravne norme. Vađenje pravne norme znači da je norma obavezna, odnosno da su subjekti dužni da se ponašaju po njoj. Kada je riječ o osnovu vađenja pravne norme, postavlja se pitanje da li pravna norma vađenje crpi iz sadržine ili iz forme. Prema Kelzenu, osnov vađenja pravne norme jeste isključivo neka druga, po pravilu neposredno viša pravna norma, odnosno vađenje pravne norme zavisi isključivo od forme, a ne od njene sadržine. U pravnoj teoriji se često sam pojam vađenja pravne norme upotrebljava i u smislu djelotvornosti pravne norme. U tom smislu pod vađenjem pravne norme se podrazumijeva efikasnost pravne norme, te se pojam vađenja pravne norme ograničava samo na pravne norme koje su djelotvorne. U svojoj teoriji Kelzen pravi jasnu razliku između vađenja i efikasnosti pravne norme. Vađenje pripada svijetu onoga što treba, dok efikasnost pripada svijetu onoga što jeste. Međutim, vađenje pravne norme ne može u potpunosti odvojiti od njene efikasnosti što potvrđuje i sam Kelzen, budući da priznaje da u krajnjoj liniji nije moguće postaviti jasnu granicu između vađenja i efikasnosti jer se vađenje pravne norme pojavljuje kao uslov efikasnosti pravne norme, dok s druge strane pravna norma koja nije efikasna odnosno koja se ne primjenjuje nužno prestaje i da važi. Prema tome, pravna norma kao i cjelokupan pravni poredak važi odnosno ima obavezujuću snagu samim time što je efikasan, odnosno svoje vađenje crpi iz svoje efikasnosti.

Bibliografija

- [1] Kelzen H., Čista teorija prava, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2000.
- [2] Visković, N., Pojam prava. Prilog integralnoj teoriji prava, Logos, Split, 1981.
- [3] Lukić, R., Obavezujuća snaga pravne norme i problem objektivnog prava, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1995.
- [4] Lukić, R., Metodologija prava, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1995..
- [5] Lukić D., R, Košutić, P. B., Uvod u pravo, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2005.
- [6] Kelzen, H., Opšta teorija prava i države, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 1951.
- [7] Visković, N., Teorija države i prava, Birotehnika CDO, Zagreb, 2001.
- [8] Grabowski, A., Juristic Concept of the Validity of Statutory Law. A Critique of Contemporary Legal Nonpositivism, Springer, Berlin, Heidelberg, 2013.
- [9] Burazin, L., Učinkovitost kao uvjet vađenja u Kelsenovoj općoj teoriji normi, Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu 2020, 70 (2-3): str. 315-339.

Datum prijema rada:16.08.2023.

Datum prihvatanja rada:11.11.2023.